

9

บทบาททางเศรษฐกิจของคนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ด ทศวรรษ 2470 - 2530

The Economic Role of the Ethnic Chinese in the Urban Area of Roi Et, 1930s-1990s¹

พีรวัฒน์ พูนสวัสดิ์พงศ์

Peerawat Poonsawatpong

นิสิตปริญญาโท ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

M.A. Student (History),

Faculty of Arts, Chulalongkorn University

ได้รับ 31 มกราคม 2566

แก้ไข 15 มีนาคม 2566

อนุมัติให้ตีพิมพ์ 7 เมษายน 2566

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาบทบาททางเศรษฐกิจของคนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ด ระหว่างทศวรรษ 2470 ถึงทศวรรษ 2530 โดยต้องการชี้ให้เห็นสัมพันธภาพทางเศรษฐกิจระหว่างคนเชื้อสายจีนกับคนท้องถิ่น ความสำคัญของคนเชื้อสายจีนในฐานะพ่อค้าหรือนักธุรกิจ และความเปลี่ยนแปลงของเมืองอันเนื่องมาจากคนเชื้อสายจีน เช่น ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่ทำให้เมืองร้อยเอ็ดเป็นหนึ่งในจุดหมายของชาวจีนอพยพ การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพไปสู่ระบบทุนนิยม การเคลื่อนที่ของย่านการค้า การนำอาชีพสมัยใหม่เข้าสู่ร้อยเอ็ด ปัจจัยสู่ความสำเร็จทางธุรกิจของคนเชื้อสายจีน เป็นต้น ผลจากการศึกษาพบว่า ร้อยเอ็ดมีความเหมาะสมหลายประการสำหรับการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนอพยพหลังการสร้างทางรถไฟเข้าสู่ภาคอีสาน คนเชื้อสายจีนกลายเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้ระบบเศรษฐกิจของเมืองร้อยเอ็ดเปลี่ยนแปลง

¹บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “คนเชื้อสายจีนกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมือง และสังคมของเมืองร้อยเอ็ด ทศวรรษ 2470 ถึงทศวรรษ 2530” ที่ผู้เขียนนำเสนอเพื่อสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท โดยมี รศ.ดร.วาสนา วงศ์สุรวัฒน์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ไปสู่ระบบทุนนิยมโดยการรับหน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลางผู้เชื่อมต่อเศรษฐกิจระหว่างเมืองกับชนบท นอกจากนี้ยังเป็นผู้ริเริ่มประกอบอาชีพสมัยใหม่หลายอาชีพ ชุมชนชาวจีนจึงกลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของเมืองมาโดยตลอด ในขณะที่กลุ่มคนเชื้อสายจีนก็เป็นหนึ่งในองค์ประกอบทางเศรษฐกิจที่สำคัญของเมืองร้อยเอ็ด โดยอาศัยกลยุทธ์ทางการค้า ความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนเชื้อสายจีนกับคนท้องถิ่น ผลจากนโยบายบางประการของรัฐบาล และความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นในกลุ่มคนเชื้อสายจีนซึ่งมีส่วนช่วยในการสนับสนุนธุรกิจการค้าซึ่งกันและกัน

คำสำคัญ: คนเชื้อสายจีน เมืองร้อยเอ็ด ชาวจีนอพยพ พ่อค้าคนกลาง ชุมชนชาวจีน

Abstract

This article examines the economic role of the ethnic Chinese in the urban area of Roi Et between the 1930s and the 1990s. With the aim to point out the economic relationship between the ethnic Chinese and local people, the importance of the ethnic Chinese as merchants or businessmen and changes in the urban area due to the ethnic Chinese, such as economic factors that make Roi Et as one of the destinations for Chinese immigrants, the transition from subsistence economy system to capitalism, the movement of the commercial district, Initiating a modern career in Roi Et, factors for business success of the ethnic Chinese, etc. This article found that Roi Et is suitable for many Chinese immigrants settlements after the construction of the railway to the northeastern (Isan) region. The ethnic Chinese became an important variable that changed the economic system of Roi Et to capitalism by taking on the role of a middleman who connected the economy between the city and the countryside. They were also the initiators of many modern careers. The Chinese community has always been the economic center of the city. The ethnic Chinese are one of the important economic components of Roi Et. There are several factors that make them to business success. For instance, trading strategies, the good relationship between the ethnic Chinese and local people, the effect of some government policies, and the strong ties among the ethnic Chinese help to support each other's trade.

Keywords: the ethnic Chinese, the urban area of Roi Et, Chinese immigrant, middleman, Chinese community

บทนำ

ภาคอีสานเดิมเป็นพื้นที่ซึ่งไม่ค่อยได้รับการเอาใจใส่จากรัฐบาลสยามมากนัก แม้ว่าการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงใน พ.ศ. 2398 ได้ก่อให้เกิดผลกระทบทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วในพื้นที่ภาคกลางและหัวเมืองใหญ่อื่นๆ แต่แทบไม่ได้ส่งผลให้หัวเมืองในภาคอีสานเกิดการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยเลย สาเหตุหนึ่งเนื่องมาจากลักษณะเฉพาะทางธรรมชาติที่ไม่เหมาะสมกับการเพาะปลูกข้าวอันเป็นยุทธปัจจัยและสินค้าสำคัญของประเทศ อีกทั้งยังไร้ทรัพยากรมีค่าทางเศรษฐกิจและมีอัตราความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่ต่ำ ดังนั้นภาคอีสานจึงไม่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจต่อสยามมากเท่าภูมิภาคอื่นแม้ว่าจะมีทั้งพื้นที่ว่างสำหรับการเกษตรอย่างกว้างขวางก็ตาม ส่งผลให้ภาคอีสานกลายเป็นภูมิภาคสุดท้ายที่เกิดการเปลี่ยนแปลงจากระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพเป็นระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมหรือเศรษฐกิจเพื่อการค้า¹

หลายทศวรรษหลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง เศรษฐกิจในภาคอีสานเริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ สาเหตุสำคัญมาจากการขยายตัวของการผลิตเพื่อการค้าในพุทธศตวรรษที่ 25 ประกอบกับภัยความมั่นคงจากการรุกรานของฝรั่งเศสในดินแดนลาวทำให้รัฐบาลสยามตระหนักถึงความสำคัญของภาคอีสาน จึงเกิดการสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ไปสู่นครราชสีมาเพื่อประโยชน์ในการขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าวเพื่อส่งออกที่พร้อมจะตอบสนองความต้องการของรัฐบาลซึ่งต้องอาศัยเส้นทางรถไฟในการขนส่งสินค้า และอีกประการคือเพื่อเพิ่มความมั่นคงในพระราชอาณาเขต² เส้นทางรถไฟจากกรุงเทพฯ มาสู่ปากช่องและนครราชสีมาในช่วง พ.ศ. 2442-2443 นับเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่เชื่อมต่อเส้นทางการค้าและคมนาคมระหว่างภาคกลางและภาคอีสานให้การเดินทางขนส่งสะดวกกว่าการขนส่งโดยเกวียนอย่างในอดีต ทำให้มีจำนวนชาวจีน³ อพยพเข้าไปยังเมืองนครราชสีมาเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วภายในเวลาไม่กี่ปี

¹ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ได้อธิบายวิวัฒนาการของเศรษฐกิจชุมชนจากเศรษฐกิจแบบยังชีพเป็นเศรษฐกิจเพื่อการค้า และลักษณะสังคมโบราณในภาคอีสาน ดูเพิ่มเติมใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2540). *เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต*.

²สุวิทย์ ธีรศาสวัต. (2558). “ผลกระทบของทางรถไฟในอีสานใต้ (พ.ศ.2443-2503)”. ใน *เศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนอีสานใต้*. หน้า 30.

³ชาวจีนในบทความนี้หมายถึงผู้ที่เกิดในประเทศจีน หรือผู้ที่ถือสัญชาติจีน (หลังจากการออกพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ.2456 ซึ่งกำหนดให้พลเมืองถือสัญชาติตามดินแดนเกิด) สำหรับผู้ที่เกิดในประเทศไทยและถือสัญชาติไทย แต่มีบิดามารดาที่เกิดในประเทศจีนหรือถือสัญชาติจีน หรือผู้ที่เป็นลูกจีนซึ่งแสดงตนว่ามีเชื้อสายจีนในโอกาสต่างๆ โดยทั่วไป ในบทความนี้จะเรียกว่าชาวไทยเชื้อสายจีน และจะใช้คำเรียกคนทั้งสองกลุ่มนี้โดยรวมว่า คนเชื้อสายจีน

ร้อยเอ็ดเป็นเมืองโบราณที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ภาคอีสานตอนใน ปรากฏหลักฐานว่ามีชาวจีนอยู่อาศัยมาตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 กระทั่งเกิดการเส้นทางรถไฟสู่เมืองนครราชสีมา อันเป็นปัจจัยหลักที่กระตุ้นให้ชาวจีนอพยพเข้าสู่ภาคอีสานเป็นจำนวนมาก จากการสำรวจสำมะโนประชากรเมื่อ พ.ศ. 2462 พบว่ามีชาวจีนอาศัยอยู่ในมณฑลร้อยเอ็ดและมณฑลอุบลราชธานีรวมกันจำนวน 515 คน¹ อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและชาวจีนอพยพส่วนใหญ่ยังคงกระจุกตัวอยู่ในนครราชสีมาและบริเวณใกล้เคียงเท่านั้นเนื่องจากเส้นทางรถไฟยังไม่ได้ถูกสร้างขยายต่อไปในพื้นที่ภาคอีสานตอนใน

กระทั่ง พ.ศ.2468-2473 เส้นทางรถไฟจึงขยายไปสู่บุรีรัมย์และอุบลราชธานี (สายอีสานตอนล่าง) ใน พ.ศ. 2474 มีการขยายเส้นทางรถไฟไปสู่เมืองพล บ้านไผ่ และขอนแก่น (สายอีสานตอนบน) ประกอบกับมีการตัดถนนจากบ้านไผ่ ผ่านมหาสารคาม ร้อยเอ็ด ไปสู่อุบลราชธานี เชื่อมพื้นที่อีสานตอนในกับเส้นทางรถไฟทั้งสองสาย แม้ว่าเส้นทางรถไฟทั้งสองสายจะไม่ได้ผ่านเมืองร้อยเอ็ดแต่ชาวจีนที่มากับเส้นทางรถไฟมีการอพยพเคลื่อนย้ายหลักแหล่งเพื่อแสวงหาเส้นทางทำการค้าใหม่เสมอ ดังนั้นนับตั้งแต่ทศวรรษ 2470 ที่เส้นทางรถไฟถูกขยายเพิ่มเติมอย่างต่อเนื่อง จึงมีชาวจีนอพยพเคลื่อนย้ายเข้าสู่เมืองร้อยเอ็ดมากยิ่งขึ้น

ภาคอีสานเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอีกครั้งเมื่อมีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 พ.ศ.2504 หลังจากนั้นภาคอีสานจึงกลายเป็นพื้นที่สำคัญที่รัฐบาลเร่งพัฒนาตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ภายใต้นโยบายตามแผนดังกล่าวทำให้สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานในภาคอีสานถูกวางอย่างเป็นระบบ ความเป็นเมืองได้ขยายตัวในหลายพื้นที่รวมถึงเมืองร้อยเอ็ดด้วยเช่นกัน สิ่งที่ตามมาคือชุมชนเมืองในร้อยเอ็ดมีประชากรหนาแน่น อาคารร้านค้าซึ่งแต่เดิมกระจายตัวอยู่ตามชุมชนย่านต่างๆ เริ่มเชื่อมต่อถึงกันทั่วทั้งเมืองจนกระทั่งต้องประกาศขยายพื้นที่เขตเทศบาลเพิ่มขึ้นจาก 4.5 ตารางกิโลเมตร เป็น 11.63 ตารางกิโลเมตร ใน พ.ศ.2509²

บทความนี้ต้องการอธิบายว่า คนเชื้อสายจีนมีบทบาทอย่างไรในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของเมืองร้อยเอ็ด เพราะเหตุใดคนท้องถิ่นจึงไม่เปลี่ยนแปลงสถานะจากการเป็นเกษตรกรในระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพไปสู่การเป็นกระฎุมพีอิสระ นายทุนน้อยหรือพ่อค้าในระบบทุนนิยม ทว่าสถานะนี้กลับตกเป็นของกลุ่มชาวจีนที่เพิ่งอพยพเข้ามาามากหลังมีการสร้างทางรถไฟ

¹Ministry of Finance. (1923). *Statistical Year Book of the Kingdom of Siam*. p. 8.

²สำนักงานเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด. (2542). *สรุปผลการปฏิบัติงานในรอบปีงบประมาณ 2539-2542*. หน้า 4.

จนสามารถสะสมทุนเป็นนายทุนน้อยได้ในเวลาต่อมา และคนเชื้อสายจีนเป็นตัวกลางเชื่อมต่อเศรษฐกิจระหว่างเมืองกับชนบทอันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพเป็นระบบทุนนิยมอย่างไบบ้าง รวมถึงแสดงให้เห็นธุรกิจการค้าสมัยใหม่ที่คนเชื้อสายจีนได้นำเข้ามาสู่เมืองร้อยเอ็ด การก่อตัวและขยายตัวของชุมชนชาวจีนอันเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจของเมืองและวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้บทบาททางเศรษฐกิจแทบทั้งหมดในเมืองร้อยเอ็ดตกเป็นของคนเชื้อสายจีน

ก่อนหน้านี้มีงานบางชิ้นที่ศึกษาเกี่ยวกับชาวจีนในเมืองร้อยเอ็ด เช่น งานศึกษาของธานี พันธ์แสง เรื่อง *บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2398 ถึง พ.ศ.2540*¹ งานของธานีเป็นลักษณะประวัติศาสตร์บอกเล่าซึ่งใช้หลักฐานจากการสัมภาษณ์คนเชื้อสายจีนเป็นหลัก โดยในรายนามสัมภาษณ์ปรากฏว่ามีถึง 55 คน² ซึ่งล้วนแต่เป็นลูกหลานของตระกูลเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ดดังที่กล่าวมาแล้วทั้งสิ้น ทั้งการใช้หลักฐานและข้อเสนอของธานีนับเป็นประโยชน์ต่อบทความนี้อย่างยิ่ง ผู้เขียนได้หยิบยืมเอาแนวคิดและวิธีการในการศึกษาส่วนหนึ่งมาจากงานศึกษาชิ้นนี้ แต่งานของธานีมีข้อแตกต่างกับบทความนี้ตรงที่การใช้หลักฐานและการขยายข้อเสนอเพิ่มเติม กล่าวคือบทความนี้ไม่ได้มุ่งเน้นข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลเป็นสำคัญ แต่มุ่งเน้นการใช้หลักฐานใหม่ที่ยังไม่ปรากฏในงานศึกษาของธานี โดยเฉพาะเอกสารที่ไม่ได้เผยแพร่ในวงกว้างและหนังสืออนุสรณ์ ซึ่งผู้เขียนคาดว่าจะทำให้ได้มุมมองทางประวัติศาสตร์ที่ขยายกว้างขึ้นกว่าเดิม ส่วนข้อเสนอหลักที่เพิ่มเติมเข้ามาคือการไม่มองความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของเมืองร้อยเอ็ดเฉพาะในแง่ที่คนเชื้อสายจีนกลายเป็นนายทุนแทนคนท้องถิ่นอย่างที่ธานีได้เสนอไว้ แต่จะมองในอีกมิติหนึ่งว่าคนท้องถิ่นก็ได้รับประโยชน์จากการเป็นนายทุนของคนเชื้อสายจีนด้วยเช่นกัน จากการที่พ่อค้าเชื้อสายจีนเป็นปัจจัยเร่งให้สังคมชนบทเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอันเป็นการขยายความเจริญทางเศรษฐกิจจากเมืองสู่ชนบทด้วย

นอกจากนี้ยังมีงานบางชิ้นได้ทำการศึกษาบทบาทของคนเชื้อสายจีนในบริเวณใกล้เคียง ได้แก่ งานศึกษาของ ไวยจน์ ชันสุวรรณ เรื่อง *บทบาททางเศรษฐกิจ และการเมืองของชาวไทยเชื้อสายจีน เขตเทศบาลเมืองมหาสารคาม*³ และงานศึกษาของ ประสาน กำจรเมฆกุล

¹ธานี พันธ์แสง. (2544). *บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ. 2398 ถึง พ.ศ. 2540*.

²แหล่งเดิม, หน้า 150-153.

³ไวยจน์ ชันสุวรรณ. (2543). *บทบาททางเศรษฐกิจ และการเมืองของชาวไทยเชื้อสายจีนเขตเทศบาลเมืองมหาสารคาม*.

เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ที่มีต่อคนไทยเชื้อสายจีน¹ โดยผู้เขียนได้นำเอาข้อเสนอของงานศึกษาทั้งสองชิ้นมาพิจารณาเพื่อเปรียบเทียบว่าบทบาทของคนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ดมีความเหมือนหรือแตกต่างกับคนเชื้อสายจีนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงอย่างไรบ้าง

1. บทบาทของคนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ดก่อนทศวรรษ 2470

ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับชาวจีนในร้อยเอ็ดสามารถย้อนกลับไปได้หลายร้อยปี จากการขุดค้นทางโบราณคดีได้พบหลักฐานคือเครื่องถ้วยจีนซึ่งมีลักษณะเป็นเคลือบสีขาวยาวขนาดต่างๆ เรียกว่าเครื่องถ้วยชิงไป และพบเหรียญกษาปณ์จีนกับโบราณวัตถุสมัยลพบุรีในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นร่องรอยที่ทำให้ทราบว่าดินแดนร้อยเอ็ดมีการติดต่อกับชาวจีนมาอย่างน้อยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 17-18² อย่างไรก็ตามโบราณวัตถุที่ค้นพบดังกล่าวยังไม่สามารถระบุได้ว่าช่วงเวลานั้นมีชาวจีนตั้งถิ่นฐานในร้อยเอ็ดอย่างถาวร หรือเป็นเพียงการติดต่อค้าขายกันเท่านั้น

หลักฐานประเภทลายลักษณ์ที่กล่าวถึงชาวจีนในร้อยเอ็ดครั้งแรกคือพงศาวดารภาคอีสาน ฉบับของพระยาขัติยวงษา (เหลา ณ ร้อยเอ็ด) กล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อ พ.ศ. 2389 เกิดกรณีราชบุตร (สุวรรณ) ว่าที่อุปฮาดเมืองร้อยเอ็ดจ้างวานจีนจั่นแทงพระพิไสยสุริยวงศ์ เจ้าเมืองพนาลัยผู้เป็นพี่ชายจนถึงแก่ความตายภายในจวนพระยาขัติยวงษา ข้อความในพงศาวดารระบุเพียงสั้นๆ ว่า “ฯพณฯ ที่สมุหนายกจึงมีตราขึ้นมามาหาตัวราชบุตร (สุวรรณ) ว่าที่อุปฮาดราชวงศ์กรมการวงศ์วานของพระยาขัติยวงษาลงไปกรุงเทพมหานครทั้งสิ้น สั่งให้ไต่สวน ได้ความจริงว่าราชบุตร (สุวรรณ) ว่าที่อุปฮาดจ้างจีนจั่นเอาทวนแทงพระพิไสยสุริยวงศ์แล้วโปรดให้เอาตัวจำขังไว้ในทมิฬ ยังหาได้ตัดสินลงโทษประการใดไม่”³ แม้ว่าพงศาวดารฉบับนี้จะไม่ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่าจีนจั่นเป็นใครและมีความเป็นไปอย่างไรต่อ แต่อย่างน้อยก็พออนุมานได้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าวมีชาวจีนอยู่ในเมืองร้อยเอ็ดแล้ว ทั้งยังมีความสัมพันธ์กับชนชั้นนำระดับเจ้าเมืองด้วย

¹ประสาน กำจรเมณกุล. (2537). ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ที่มีต่อคนไทยเชื้อสายจีน.

²กระทรวงวัฒนธรรม. (2547). ปกิณกวัฒนธรรมจังหวัดร้อยเอ็ด. หน้า 57.

³พระยาขัติยวงษา (เหลา ณ ร้อยเอ็ด). (2472). พงศาวดารภาคอีสาน ฉบับของ พระยาขัติยวงษา (เหลา ณ ร้อยเอ็ด). หน้า 17.

อีกเหตุการณ์หนึ่งที่ปรากฏในเอกสารชิ้นเดียวกันนี้คือเหตุการณ์เมื่อ พ.ศ.2408 มีกรณีราชวงศ์ (สาร) และพระเจริญราชเดชผู้ว่าราชการเมืองมหาสารคาม บุตรชายทั้งสองของพระขัติยวงษา (จัน) เจ้าเมืองร้อยเอ็ดในขณะนั้นเกิดข้อพิพาทฟ้องร้องกันไปถึงกรุงเทพฯ เนื่องจากราชวงศ์ (สาร) เที้ยวเขียนดีและปรับสินไหมราษฎรในเมืองร้อยเอ็ด จนภาระหนี้สินต้องตกสู่พระขัติยวงษา (จัน) ผู้เป็นบิดา ทำยี่ที่สุดพระขัติยวงษา (จัน) จึงสละตำแหน่งเจ้าเมืองให้แก่ราชวงศ์ (สาร) โดยข้อความในพงศาวดารระบุดังนี้ “ครั้งนั้นเจ้าพระยาภูธราภัยที่สมุหนายกเป็นผู้ตัดสิน... ให้พระขัติยวงษา (จัน) เป็นจางวางกำกับเมืองร้อยเอ็ด ส่วนพระขัติยวงษา (จัน) เป็นหนี้สินเงินไทยลาวมากนักยี่เท่าใด ให้พระขัติยวงษา (สาร) กับพระเจริญราชเดช รับใช้แทนให้คนละครึ่ง”¹ ข้อความดังกล่าวระบุดังนี้ว่าภายในเมืองร้อยเอ็ดมีชาวจีนอาศัยอยู่ จึงอาจกล่าวได้ว่าชุมชนชาวจีนในร้อยเอ็ดช่วงแรกที่มีหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรชัดเจนคือราวต้นพุทธศตวรรษที่ 25

หลักฐานที่ระบุถึงชาวจีนกลุ่มแรกซึ่งมีตั้งรกรากในเมืองร้อยเอ็ดอีกส่วนหนึ่งมาจากคำบอกเล่า โดยสามารถสืบค้นย้อนกลับไปได้มากที่สุดคือใน พ.ศ.2398 มีชาวจีนกลุ่มหนึ่งอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งทำการค้าที่เมืองร้อยเอ็ด นำโดยนายเหียบสุน แซ่ตั้ง² ได้ชักชวนญาติพี่น้องและเพื่อนชาวจีนจำนวน 18 คน เดินทางเข้าไปแสวงหาสุ่ทางทำกินในภาคอีสาน ในระหว่างทางก็มีทั้งคนที่เสียชีวิตและคนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในเมืองที่ผ่านมา ส่วนหนึ่งเดินทางต่อไปยังเมืองยโสธร เหลือนายเหียบสุนกับเพื่อนอีก 8 คนได้เดินทางเข้าไปเมืองร้อยเอ็ด³ จากนั้นได้ก่อสร้างตึกดินขนาด 6 คูหา ทำการค้าอยู่บริเวณถนนผดุงพานิชใกล้กับจวนเจ้าเมืองชื่อร้านตั้งซุนฮะ⁴ บนถนนผดุงพานิชจึงเกิดเป็นชุมชนชาวจีนขึ้นและกลายเป็นย่านการค้าแห่งแรกของเมืองร้อยเอ็ด การอพยพเข้าไปเมืองร้อยเอ็ดของนายเหียบสุนเป็นลักษณะการเดินทางแสวงโชคที่ไม่ได้มีแบบแผนแน่นอน เกิดจากความต้องการขยับขยายฐานะของตนอาศัยข้อได้เปรียบจากการเป็นชาวต่างชาติที่ไม่มีข้อผูกมัดทางกฎหมายเกณฑ์แรงงานในระบบไพร่ เมื่อสะสมทุนจากการเป็นกุลีในกรุงเทพฯ ได้ระดับหนึ่งแล้วจึงสามารถเดินทางไปยังพื้นที่ภาคอีสานตอนในได้

¹แหล่งเดิม. หน้า 20.

²นายเหียบสุน แซ่ตั้ง ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่หมู่บ้านเกาะท่าว ตำบลโคงไคว อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้นตระกูลเกษมทรัพย์; ธาณี พันแสง. (2544). บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ. 2398 ถึง พ.ศ. 2540.

³พิภู บุษบก. (2560). พัฒนาการของกลุ่มทุนจีนในภาคอีสานตอนบนของประเทศไทย ค.ศ.1931-2016 (พ.ศ.2474-2559). หน้า 17.

⁴วิระ วุฒิจำนงค์. (2562, 5 กรกฎาคม). สัมภาษณ์โดย พีรวัฒน์ พูนสวัสดิ์พงศ์ ที่ ร้านวิระเกาส์.

ชาวจีนที่อพยพเข้าไปเมืองร้อยเอ็ดในขณะเดียวกับนายเหียบสุนอีกผู้หนึ่งที่มีบทบาททางการค้าอย่างโดดเด่นคือนายซื่อฮ้วง แซ่ตั้ง¹ เมื่อถึงเมืองร้อยเอ็ดแล้วนายซื่อฮ้วงได้เปิดร้านค้าปลีกชื่อร้านฮวงหลี เป็นตึกใหญ่ขนาด 8 คูหา ตั้งอยู่บริเวณ ถนนผดุงพานิชฝั่งเหนือตรงข้ามวัดราษฎร์ศิริหรือวัดท่าแขก² นายซื่อฮ้วงเป็นผู้มีความสามารถทางการค้ามาก ประกอบกับมีบ้านอยู่ติดจวนเจ้าเมือง จึงได้รับความไว้วางใจจากพระยาขัติยวงษา (เหลา ณ ร้อยเอ็ด) ให้เป็นที่ปรึกษาของเจ้าเมือง และได้รับการสนับสนุนให้เป็นผู้ผูกขาดสัมปทานต้มสุราเมื่อราว พ.ศ. 2448-2451³ นับเป็นชาวจีนอพยพที่มีฐานะมั่งคั่งมากในขณะนั้น

ชาวจีนอพยพรุ่นแรกทั้งหมดประกอบอาชีพค้าขายอยู่บริเวณถนนผดุงพานิชเฉพาะบริเวณใกล้จวนเจ้าเมืองเท่านั้น (ตั้งแต่ทิศตะวันออกของวัดคุ้มไปจนถึงหน้าวัดราษฎร์ศิริ)⁴ ยังไม่ได้ขยายพื้นที่ออกไปกว้างขวางนัก สันนิษฐานว่าในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ยังคงมีครอบครัวจีนอยู่ไม่กี่หลังคาเรือน

ในช่วงแรกชาวจีนในเมืองร้อยเอ็ดนิยมประกอบการค้าที่ยังไม่ต้องใช้ต้นทุนสูงมากนัก โดยเริ่มจากการขายอาหารหรือสินค้าเบ็ดเตล็ดในรูปแบบร้านค้าขนาดเล็กหรือหาบเร่ กระทั่งเศรษฐกิจภาคอีสานขยายตัวขึ้นจากการขยายเส้นทางรถไฟ พ่อค้าจีนจึงเปลี่ยนบทบาทเป็นพ่อค้าคนกลางทำหน้าที่แลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างเมืองกับชนบท สินค้าสำคัญที่สุดคือข้าวเปลือก รองลงมาคือของป่า เช่น ผลไม้ หนังกวาง เขาสัตว์และสินค้าอื่นจากป่า⁵ ช่วงเวลานั้นเมืองนครราชสีมาในฐานะชุมทางรถไฟของภาคอีสานจึงกลายเป็นจุดศูนย์รวมพ่อค้าจากทุกหัวเมืองในภูมิภาคนี้ ดังนั้นพ่อค้าจีนในร้อยเอ็ดจึงนำของป่าจากชนบทบรรทุกเกวียนไปขายที่เมืองนครราชสีมาและขนส่งสินค้าจากนครราชสีมามาขายในเมืองร้อยเอ็ด โดยส่วนใหญ่เป็นสินค้าจากกรุงเทพฯ เช่น ด้าย เข็ม ไม้ขีดไฟ เกลือทะเล น้ำมัน ฯลฯ⁶ กิจการดังกล่าวได้สร้างความมั่งคั่งให้กับพ่อค้าชาวจีนอย่างรวดเร็วเนื่องจากมีคู่แข่งทางการค้าน้อยและคนท้องถิ่นไม่นิยมประกอบกิจการค้าขาย

¹นายซื่อฮ้วง แซ่ตั้ง ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่หมู่บ้านเกาะท่าว ตำบลโคงไต่ อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุพรรณบุรี; พิภู บุษบก. (2560). เล่มเดิม. หน้า 22.

²วิระ วุฒิจำนงค์. (2537). ประวัติ กังเซียงเหียน-คุณย่าหล้าจัน อีสุรัตน์. หน้า 6.

³วิระ วุฒิจำนงค์. (2562, 5 กรกฎาคม). สัมภาษณ์โดย พิรวัฒน์ พูนสวัสดิ์พงศ์ ที่ ร้านวิระเกสซ์.

⁴เมธา คำบุศย์. (2553). คุ้มต่างๆ ในเขตกำแพงเมืองร้อยเอ็ด. หน้า 29.

⁵กรมศิลปากร. (2541). เมืองร้อยเอ็ด. หน้า 72.

⁶พิภู บุษบก. (2560). เล่มเดิม. หน้า 28-29.

การซื้อขายด้วยวิธีนำสินค้าไปแลกเปลี่ยนกับข้าวเปลือกของชาวบ้านในท้องถิ่น สร้างผลกำไรให้กับพ่อค้าจีนมหาศาล เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ให้พ่อค้าจีนตัดข้าวเปลือก ในเล้าของตนได้โดยไม่หวงข้าว และชาวบ้านในชนบทก็ไม่รู้ราคาของสินค้าที่พ่อค้าจีนนำมาแลกเปลี่ยน รวมทั้งยังไม่รู้ราคากลางของข้าวเปลือกด้วย ดังนั้นพ่อค้าจีนจึงสามารถกำหนดราคา สินค้าและข้าวเปลือกได้ตามความพอใจ¹ จึงอาจกล่าวได้ว่าพ่อค้าจีนแสวงหาโอกาสจากความซ้ำซ้อนของการค้าที่มากกว่าเพื่อเอารัดเอาเปรียบชาวชนบทที่ยังไม่คุ้นชินกับระบบ เศรษฐกิจทุนนิยมและระบบเงินตรา อันเป็นหนึ่งในสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวจีนสามารถสร้างความมั่งคั่งและมีอิทธิพลทางเศรษฐกิจได้ภายในเวลาไม่นาน ในขณะที่ชาวบ้านในท้องถิ่นยังคง ยากจนอยู่จนไม่อาจเลื่อนสถานะขึ้นมาเป็นนายทุนแข่งขันกับพ่อค้าจีนได้

ตั้งแต่ทศวรรษ 2450 เป็นต้นมา ชุมชนชาวจีนเริ่มขยายขยายจากถนนผดุงพานิชไป ทางทิศใต้สู่ถนนสุริยเดชบำรุง สันนิษฐานว่าน่าจะเกิดจากการที่ชุมชนจีนขยายเข้าใกล้แหล่ง พักสินค้า เนื่องจากบริเวณทิศตะวันออกเฉียงเหนือของบึงปลาญชัยเป็นที่พักของกองคาราวาน เกวียนที่ขนส่งสินค้าผ่านมายังเมืองร้อยเอ็ดตั้งแต่สมัยโบราณ² เส้นทางเดียวที่เชื่อมต่อระหว่าง ที่พักกองคาราวานทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของบึงกับถนนผดุงพานิชซึ่งเป็นศูนย์กลาง การค้ามีเพียงทางเดียวคือตัดผ่านถนนสุริยเดชบำรุงซึ่งเชื่อมกับถนนผดุงพานิชทางทิศใต้ ถนนสายนี้จึงกลายเป็นเส้นทางลำเลียงสินค้า ดังนั้นเมื่อชุมชนจีนบนถนนผดุงพานิชเริ่มหนาแน่น ขึ้น ร้านค้าชาวจีนจึงขยายลงมาทางทิศใต้ตามแนวถนนสุริยเดชบำรุงเกิดเป็นย่านชุมชนใหม่ แต่เพราะทางทิศตะวันตกของถนนสุริยเดชบำรุงส่วนที่ติดกับบึงปลาญชัยเป็นที่ราชพัสดุมา แต่เดิม จึงยังไม่มีชุมชนจีนเกิดขึ้นรอบบึงปลาญชัย³

หลังจากการปฏิรูปการปกครองเป็นระบบมณฑลเทศาภิบาล เมืองร้อยเอ็ดมีความสำคัญ มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเมื่อแยกมณฑลอีสานออกเป็นมณฑลร้อยเอ็ดและมณฑลอุบลเมื่อ พ.ศ. 2455 โดยสาเหตุที่ร้อยเอ็ดได้ตั้งเป็นมณฑลเนื่องจากการเป็นเมืองที่มีประชากรสูงสุดในบริเวณนี้ และมีความสำคัญในฐานะเมืองที่ตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าของภาคอีสานตอนในมาแต่โบราณ ดังนั้นร้อยเอ็ดจึงกลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าและการเมืองของมณฑลอันประกอบด้วย เมืองร้อยเอ็ด เมืองสุวรรณภูมิ เมืองมหาสารคาม เมืองกาฬสินธุ์ และเมืองมุกดาหาร

¹แหล่งเดิม. หน้า 30-31.

²เมธา คำบุศย์. (2553). เล่มเดิม. หน้า 45.

³แหล่งเดิม. หน้า 39.

ในช่วงเวลานี้ปรากฏชื่อเจ้าของสัมปทานโรงต้มกลั่นสุราในเมืองร้อยเอ็ดคือหลวงพิศิษฐเกษมสวัสดิ์¹ ผู้เป็นบุตรเขยของนายชื่อฮ้าง แซ่ตั้ง ซึ่งได้รับสัมปทานโรงต้มเหล้ามาตั้งแต่สมัยเจ้าเมืองพระยาขัติยวงษา (เหลา ณ ร้อยเอ็ด) โดยหลวงพิศิษฐเกษมสวัสดิ์น่าจะได้รับสิทธิสัมปทานต่อจากนายชื่อฮ้างในช่วงทศวรรษ 2450 หรือ 2460 กรณีนี้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนำกับพ่อค้าเชื้อสายจีนที่ยังให้เกิดประโยชน์ทางธุรกิจต่อชาวจีน รวมถึงการสร้างเครือข่ายการค้าในกลุ่มพ่อค้าจีนด้วยตนเอง

จากรายงานการตรวจราชการของพระยาราชเสนาใน พ.ศ. 2469 ระบุว่าชาวเมืองร้อยเอ็ดส่วนใหญ่มักน้อยไม่ฟุ่มเฟือย ไม่นิยมเล่นพนันหรือสุบผีน แต่สิ่งเดียวที่นิยมกันมากคือการดื่มสุรา แม้กระทั่งสตรียังนิยมดื่มทั่วไป² เป็นข้อมูลบ่งชี้ให้เห็นว่าการเป็นเจ้าของโรงต้มกลั่นสุราสามารถสร้างรายได้มหาศาลแก่พ่อค้าเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ด จากกรณีนายชื่อฮ้างสิทธิสัมปทานมาถึงหลวงพิศิษฐเกษมสวัสดิ์แสดงว่ากิจการต้มกลั่นสุรามักจะตกอยู่ภายใต้การควบคุมของพ่อค้าจีนเสมอ และเป็นแหล่งรายได้ที่สร้างความมั่งคั่งให้กับพ่อค้าจีนมากกว่าการค้าฝิ่นหรือเปิดบ่อนพนันอย่างที่ปรากฏในหัวเมืองอื่นๆ

โดยสรุปในช่วงก่อนทศวรรษ 2470 บทบาททางเศรษฐกิจของคนเชื้อสายจีนยังคงจำกัดอยู่เพียงการเป็นพ่อค้ารายย่อยหรือพ่อค้าคนกลางที่เป็นตัวเชื่อมเศรษฐกิจระหว่างเมืองกับชนบท หรือเชื่อมเศรษฐกิจเมืองร้อยเอ็ดกับหัวเมืองอื่น ส่วนชาวจีนที่มีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมค่อนข้างสูงมักจะมีสัมพันธ์ที่ดีกับชนชั้นนำในท้องถิ่นเพื่อสร้างเครือข่ายทางธุรกิจที่กว้างขวางขึ้นและมีอำนาจหรือตำแหน่งในทางราชการ ทั้งนี้ยังไม่ปรากฏว่ามีคนเชื้อสายจีนประกอบธุรกิจขนาดใหญ่ เช่น โรงงานอุตสาหกรรมหรือธุรกิจที่ทันสมัยอย่างนักธุรกิจเชื้อสายจีนในกรุงเทพฯ

¹หลวงพิศิษฐเกษมสวัสดิ์ (ไคว่หยงนี้ หรือจีนหยงหัง) ไม่ทราบภูมิลำเนาเดิม เป็นต้นตระกูลพิศิษฐเกษม; วีระ วุฒิจำนงค์. (2537). เล่มเดิม. หน้า 51.

²กรมศิลปากร. (2541). เมืองร้อยเอ็ด. หน้า 72-74.

2. บทบาทของคนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ด ทศวรรษ 2470

ถึงทศวรรษ 2490: ยุคเฟื่องฟูแห่งการค้าพืชไร่ ของป่าและธุรกิจสมัยใหม่

การขยายเส้นทางรถไฟสายอีสานใต้ในช่วง พ.ศ.2468-2473 ส่งผลให้เศรษฐกิจของภาคอีสานตอนล่างเกิดการขยายตัวอย่างก้าวกระโดด สินค้าจากกรุงเทพฯ ทะลักเข้ามาในพื้นที่นี้ซึ่งไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนโดยการขนส่งผ่านรถไฟ

สถานีรถไฟสำคัญที่เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจเมืองร้อยเอ็ดมากที่สุดคือสถานีรถไฟบ้านไผ่ (เปิดใช้เมื่อ พ.ศ. 2475) เนื่องจากการตัดถนนจากบ้านไผ่เชื่อมต่อไปถึงเมืองอุบลราชธานีโดยตัดถนนผ่านเมืองร้อยเอ็ด ดังนั้นเส้นทางการค้าระหว่างร้อยเอ็ด-กรุงเทพฯ จึงเปลี่ยนจากการขนส่งสินค้าไปตามทางเกวียนถึงเมืองนครราชสีมา เป็นการเดินทางไปที่บ้านไผ่แทน ซึ่งช่วยย่นย่อระยะทางลงกว่าครึ่ง จากการพัฒนาเส้นทางคมนาคมภายในระยะเวลาไม่กี่ปีทำให้เกิดธุรกิจรูปแบบใหม่ที่คนเชื้อสายจีนได้ริเริ่มขึ้นในเมืองร้อยเอ็ดหลายอย่าง หนึ่งในนั้นคือกิจการเกี่ยวกับการคมนาคม ทั้งการเดินรถบรรทุกสินค้าและผู้โดยสารระหว่างเมือง และบริการรถโดยสารภายในตัวเมืองร้อยเอ็ด

กิจการเดินรถยนต์ขนส่งสินค้าและผู้โดยสารขึ้นครั้งแรกในเมืองร้อยเอ็ดเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2469¹ กิจการเดินรถส่วนใหญ่มีเจ้าของเป็นคนเชื้อสายจีนทั้งสิ้น เส้นทางหลักร้อยเอ็ด-บ้านไผ่ มีเจ้าของคือนายเติ๊กกี (ไม่ทราบนามสกุล) เส้นทางออกต่างอำเภอสายร้อยเอ็ด-สุวรรณภูมิและร้อยเอ็ด-วาปีปทุม เป็นกิจการของนายฮังสง แซ่กัว ส่วนเส้นทางตรงสู่กรุงเทพฯ มีสองเจ้า ได้แก่ รถศรีอุดม ของนายอุดม อิฐรัตน์ และรถเพิ่มพูล ของนายพูลสาระโมค²

การขยายตัวทางการค้ามาพร้อมกับความเจริญทางคมนาคม ถนนผดุงพานิชซึ่งเป็นชุมชนชาวจีนที่ใหญ่ที่สุดเป็นถนนสายแรกในร้อยเอ็ดที่เปลี่ยนจากทางดินสำหรับเกวียนเป็นถนนลูกรังสำหรับให้รถยนต์วิ่งได้ สิ่งที่มาคืออาชีพขับรถสามล้อรับจ้างสำหรับวิ่งในเมือง กลายเป็นอีกอาชีพหนึ่งที่ชาวจีนอพยพผู้ขาดทุนทรัพย์ในการประกอบอาชีพค้าขายนิยมกัน³

¹จังหวัดร้อยเอ็ด. (2542). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดร้อยเอ็ด. หน้า 59.

²สังคม ค้อชากุล. (2543). การขยายตัวของชุมชนเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ดระหว่างปี พ.ศ.2480-2541.

³ก่อ สวัสดิ์พานิชย์. (2546). อีสานเมื่อวันวาน. หน้า 139-140.

ตั้งแต่ทศวรรษ พ.ศ.2470 เป็นต้นมา การรับซื้อขายพืชไร่ของป่าเฟื่องฟูมาก คนเชื้อสายจีนเริ่มหันมาทำธุรกิจโรงสีเองเพื่อรับซื้อข้าวเปลือกจากพ่อค้าที่อยู่ต่างอำเภอ โดยโรงสีข้าวแห่งแรกในเมืองร้อยเอ็ดสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2471 ชื่อโรงสีรัตนผลของตระกูลอิฐรัตน์¹ กิจกรรมประเภทนี้ต้องอาศัยพื้นที่โกดังเก็บสินค้าค่อนข้างมาก ดังนั้นกิจการส่วนใหญ่จึงไม่ได้ตั้งอยู่บนถนนผดุงพานิชและถนนสุริยเดชบำรุงอย่างเดิม แต่ขยายลงมาใกล้คลองคูเมืองด้านทิศใต้ ครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่ฝั่งเหนือของคลองคือบริเวณตลาดหนองแคนลงไปถึงฝั่งใต้คือบริเวณโรงพยาบาลร้อยเอ็ด เรียกว่าคัมโรงพยาบาลร้อยเอ็ด เป็นศูนย์กลางแหล่งค้าพืชไร่ของป่าที่ใหญ่ที่สุดของจังหวัดร้อยเอ็ดในช่วงก่อนทศวรรษ 2500²

มีคนเชื้อสายจีนที่มีบทบาทโดดเด่นในกิจการค้าพืชไร่ของป่าหลายกรณี เช่น นายคองเจ็ง แซ่ก๊วย³ เมื่อ พ.ศ.2496 ได้ประกอบกิจการรับซื้อขายของป่าและสินค้าเกษตรระหว่างต่างอำเภอ ชื่อร้านคองเฮง อยู่บริเวณโรงพยาบาลร้อยเอ็ด จนประสบความสำเร็จทางการค้า และสามารถขยายเป็นกิจการอื่นได้อีกหลายประเภท⁴ นอกจากนี้ยังมี นายประพจน์ สุขเสถียร⁵ ซึ่งเดิมทำงานรับจ้างอยู่ที่อุบลราชธานี ก็ได้เดินทางไปยังร้อยเอ็ดเมื่อ พ.ศ.2497 และเปิดร้านก๋วยเตี๋ยวเป็นร้านซื้อขายพืชไร่ของป่าที่มีชื่อเสียงในย่านนี้เช่นกัน⁶

การดำเนินกิจการค้าพืชไร่ของป่าสามารถเห็นรายละเอียดได้ชัดเจนจากบันทึกประวัติของนางทองเจิม สุวรรณชาติ⁷ และนายบั๊กแซ แซ่อึ้ง⁸ นายบั๊กแซเริ่มทำงานรับจ้างที่ร้านไทยสง ซึ่งเป็นร้านค้าพืชไร่ของป่า เมื่อ พ.ศ. 2493 ได้รับเงินเดือนเดือนละ 400 บาท

¹ธานี พันแสง. (2544). บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ. 2398 ถึง พ.ศ. 2540.

²ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ นายประพจน์ สุขเสถียร. (2545). หน้า 3.

³นายคองเจ็ง แซ่ก๊วย ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่เมืองแต้จิ๋ว ประเทศจีน; ที่ระลึกพิธีบรรจุศพ เตี้ยคองเจ็ง แซ่ก๊วย. (2550). หน้า 5.

⁴แหล่งเดิม. หน้า 6.

⁵นายประพจน์ สุขเสถียร มีชื่อจีนว่า เต็งก๊วย แซ่อ้อ เป็นชาวไทยเชื้อสายจีน ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่กรุงเทพฯ แต่มารดาพากลับไปอยู่ประเทศจีนตั้งแต่ยังเด็ก เมื่อกลับมาประเทศไทยจึงเดินทางไปอาศัยกับญาติที่อุบลราชธานี; ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ นายประพจน์ สุขเสถียร. (2545). หน้า 3.

⁶แหล่งเดิม. หน้า 4.

⁷นางทองเจิม สุวรรณชาติ (อั้งเซาะเกียง) เกิดเมื่อ พ.ศ.2473 ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่จังหวัดนครราชสีมา เป็นบุตรสาวของนายเทียมบั๊ก แซ่อึ้ง และนางซิวหลวน แซ่ตั้ง ชาวจีนอพยพที่ตั้งหลักแหล่งอยู่ในเมืองนครราชสีมา; อนุสรณ์งานบรรจุศพ คุณแม่ทองเจิม สุวรรณชาติ. (2547). หน้า 3.

⁸นายบั๊กแซ แซ่อึ้ง ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่เมืองซัวเถา ประเทศจีน; อนุสรณ์ที่ระลึกงานบรรจุศพ คุณพ่อบั๊กแซ แซ่อึ้ง. (2555). หน้า 2.

โดยกิจการหลักของร้านไทยสงนอกจากเป็นพ่อค้าคนกลางแล้วยังรับซื้อข้าวเปลือกในต่างอำเภอมาสีเพื่อส่งให้โรงต้มเหล้า¹ ผู้เขียนพยายามค้นคว้าที่มาของร้านไทยสง ไม่ทราบว่าเริ่มกิจการตั้งแต่เมื่อใด ทราบเพียงชื่อเจ้าของซึ่งระบุไว้ในประวัติของนางเฮียะ แซ่ก๊วย ว่าเจ้าของร้านไทยสงคือ นายเย็กกิม แซ่จิง ผู้เป็นพี่ชายของนางเฮียะ² อย่างไรก็ตามหากคำนวณตามเงินเดือนของนายบั๊กแซ่ที่ได้รับถึงเดือนละ 400 บาท ใน พ.ศ.2493 ทำให้คาดได้ว่าร้านไทยสงน่าจะเป็นทั้งร้านขายพืชไร่ของป่าและโรงสีข้าวที่มีขนาดกิจการใหญ่พอสมควร

นายบั๊กแซ่และนางทองเจิมสองสามีภรรยาเมื่อสั่งสมทุนทรัพย์และประสบการณ์การค้าได้ระดับหนึ่งแล้วจึงแยกออกมาเปิดร้านรับซื้อขายพืชไร่ของป่าเอง ชื่อร้านไทยแซ่ ตั้งอยู่บริเวณหัวมุมถนนแจ้งสนิทตัดกับถนนประชาธรรมรักษ์ ด้านทิศเหนือของคุ้มโรงพยาบาลร้อยเอ็ด เมื่อ พ.ศ.2501³ สินค้าหลักที่รับซื้อขายได้แก่ ข้าวเปลือก ครั่ง ปอ และนุ่น⁴ ร้านไทยแซ่ใช้กลยุทธ์การเลือกทำเลตั้งร้านคือปากทางเข้าออกเมือง⁵ ซึ่งดูจะสอดคล้องกับร้านค้าพืชไร่ของป่าอื่นๆ เนื่องจากคุ้มโรงพยาบาลร้อยเอ็ดตั้งอยู่บริเวณทางออกเมืองร้อยเอ็ดทางทิศใต้ มีถนนเชื่อมต่อถึงอำเภอใหญ่อย่างสุวรรณภูมิ เกษตรวิสัย และพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

นอกจากวิธีการดำเนินธุรกิจและกลยุทธ์การค้า อีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญคือจังหวะเวลาที่ถูกต้อง โดยเฉพาะการค้าปอซึ่งอยู่ในช่วงเฟื่องฟูที่สุด จากข้อมูลของ เจมส์ ซี. อินแกรม ระบุว่าช่วงทศวรรษ 2500 เป็นช่วงที่ปอแก้วมีราคาสูงจากปัญหาการขาดอุปทานจากต่างประเทศ และการขยายตัวทางอุตสาหกรรมทำให้ปอแก้วมีอุปสงค์พุ่งสูงขึ้นเนื่องจากปอแก้วเป็นวัตถุดิบหลักในการผลิตกระสอบที่ใช้ในโรงงาน ช่วงเวลานี้ภาคอีสานยังสามารถผลิตและส่งออกปอแก้วได้มากที่สุดด้วย⁶ การทำธุรกิจแบบพ่อค้าคนกลางของร้านไทยแซ่ที่รับซื้อสินค้าจากต่างอำเภอส่งไปขายที่บ้านไผ่เพื่อส่งไปยังกรุงเทพฯ อีกทอดหนึ่ง จึงสร้างผลกำไรได้เป็นอย่างมาก ในช่วงเริ่มต้นกิจการ อีกปัจจัยคือการอาศัยเครือข่ายสังคมจีนให้การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ประวัติของนายบั๊กแซ่ระบุถึงอุปสรรคในการค้าจากการประสบเหตุไฟไหม้หลายครั้ง เนื่องจากโกดังเก็บสินค้าหลักคือปอซึ่งเป็นเชื้อเพลิงติดไฟง่าย แต่ก็อาศัยการช่วยเหลือเกื้อกูลจากกลุ่ม

¹แหล่งเดิม. หน้า 3.

²อนุสรณ์ที่ระลึกงานบรรจุศพ คุณแม่เฮียะ แซ่ก๊วย. (2555). หน้า 3.

³อนุสรณ์งานบรรจุศพ คุณแม่ทองเจิม สุวรรณชาติ. (2547). หน้า 17.

⁴แหล่งเดิม. หน้า 31.

⁵แหล่งเดิม. หน้า 26.

⁶เจมส์ ซี. อินแกรม. (2552). การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในประเทศไทย 1850-1970. แปลโดย ชุติ มณีพุกษ์ และเฉลิมพจน์ เขียมกมล. หน้า 379.

ชาวจีนด้วยกันจนท้ายที่สุดก็ประสบความสำเร็จจากธุรกิจค้าของป่าก่อนที่จะขยายไปสู่ธุรกิจอื่นต่อไป¹

จากการวิเคราะห์หลายกรณีข้างต้นพบว่าคนเชื้อสายจีนที่อพยพเข้ามาในลักษณะลำพังตัวหรือเป็นคู่สามีภรรยาที่ยังไม่ได้มีต้นทุนทางการค้ามากนัก มักเริ่มต้นจากการทำงานที่ไม่ต้องอาศัยต้นทุนทางการเงิน คืองานรับจ้างเพื่อส่งสมต้นทุนก่อน เมื่อมีเงินทุนในระดับหนึ่งแล้วจะเปิดกิจการเอง โดยเฉพาะการรับซื้อขายพืชไร่ของป่าที่กลายเป็นกระแสนิยมในช่วงทศวรรษ 2470-2500 คนเชื้อสายจีนจึงนับเป็นผู้บุกเบิกกิจการค้าพืชไร่ของป่าในลักษณะพ่อค้าคนกลาง และเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลสูงสุดในกิจการประเภทนี้

บทบาทโดดเด่นที่สุดอีกอย่างหนึ่งของคนเชื้อสายจีนคือการนำอาชีพใหม่และธุรกิจสมัยใหม่เข้ามาในเมืองร้อยเอ็ด นอกจากการเดินรถและกิจการเกี่ยวกับพืชไร่ของป่าแล้วยังมีธุรกิจที่เกิดขึ้นพร้อมกับความเป็นเมืองสมัยใหม่ เช่น ร้านจำหน่ายสินค้านำเข้า โรงแรมร้านขายยาจีน-ไทย-ฝรั่ง โรงภาพยนตร์ โรงงานผลิตน้ำแข็ง เป็นต้น

ร้านไว้วัดเชียง เป็นห้างสรรพสินค้าชื่อดังที่สุดของร้อยเอ็ดใน พ.ศ.2484² จำหน่ายสินค้านำเข้าจากกรุงเทพฯ เจ้าของคือนายอดิเชียง แซ่โจ้ว ร้านเป็นตึกแถวสามห้องตั้งอยู่บนถนนสุริยเดชบำรุง³ ในช่วงเวลาดังกล่าวไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีห้างสรรพสินค้าแห่งอื่นในลักษณะนี้อีก จึงอาจกล่าวได้ว่านายอดิเชียงเป็นบุคคลแรกๆ ที่เปิดห้างสรรพสินค้าจำหน่ายสินค้านำเข้า และถัดไปจากร้านไว้วัดเชียงไม่กี่คูหาก็เป็นที่ตั้งของโรงแรมสุริยา ของนายมานิต มาศเกษมหนึ่งในสองโรงแรมใหญ่ของเมืองร้อยเอ็ดช่วงต้นทศวรรษ 2470 (อีกแห่งหนึ่งคือโรงแรมศรีเกษมของนายกิมฮง เกษมทรัพย์)⁴

ร้านขายยาเทียนอันตั้ง เป็นร้านขายยาที่เก่าแก่ที่สุดในเมืองร้อยเอ็ดเท่าที่ปรากฏหลักฐานยืนยันได้จากประวัติของนายพงษ์ เจษฎาพรพันธุ์⁵ นายพงษ์เป็นชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่กับบิดามารดาในร้อยเอ็ดเมื่อราว พ.ศ.2480-2481 ซึ่งขณะนั้นบิดามารดาของนายพงษ์คือนายเจียงเคี้ยว และนางจิ้ม แซ่ลิ้ม ได้ประกอบอาชีพเป็นซินแสหมอยาจีนจำหน่ายยาสมุนไพร

¹ อนุสรณ์ที่ระลึกงานบรรจุศพ คุณพ่อบักแซ แซ่อึ้ง. (2555). หน้า 2-3.

² อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณพ่อเตียงเส็ง แซ่ปึง. (2548). หน้า 14.

³ วีระ วุฒิจำนงค์. (2562, 5 กรกฎาคม). สัมภาษณ์โดย พีรวัฒน์ พูนสวัสดิ์พงศ์ ที่ ร้านวีระเกษข.

⁴ แหล่งเดิม.

⁵ นายพงษ์ เจษฎาพรพันธุ์ ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่หมู่บ้านถ้ำท้าว อำเภอแต่จิว จังหวัดกึ่งตัง ประเทศจีน; อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ คุณพ่อพงษ์ เจษฎาพรพันธุ์. (2540). หน้า 13.

อยู่แล้ว คือร้านเทียนอันต้ง ตั้งอยู่บนถนนสุริยเดชบำรุง จำหน่ายทั้งยาจีน ยาไทย และอีกหลายปีให้หลังจึงเริ่มนำเข้ายาฝรั่ง¹ จากประวัติของนายพงษ์แสดงให้เห็นว่าร้านขายยาเทียนอันต้งน่าจะมีมาก่อนทศวรรษ 2480 นับแต่นั้นมาการเปิดร้านขายยาก็คือเป็นอีกหนึ่งกิจการที่นิยมในกลุ่มคนเชื้อสายจีน

ธุรกิจโรงภาพยนตร์ปรากฏหลักฐานว่าโรงหนังเจ็กเกิดเป็นโรงภาพยนตร์แห่งแรกของร้อยเอ็ด ในบันทึกความทรงจำของนายเมธา คำบุศย์² ระบุว่า “...คนจีนที่อยู่ด้านทิศใต้ของวัดกลางประกอบอาชีพในการค้าขายสิ่งต่างๆ มีชาวจีนชื่อเจ็กเกิด ได้สร้างโรงหนังโรงแรกขึ้นในร้อยเอ็ด ชาวบ้านเรียกว่าโรงหนังเจ็กเกิด หนังที่นำมาฉายในยุคแรกเป็นหนังใบ้ใช้แต่วงบรรเลงประกอบ...”³ เอกสารนี้ไม่ได้ระบุว่าโรงภาพยนตร์แห่งนี้สร้างขึ้นและปิดกิจการเมื่อใด แต่ในบริบทที่กล่าวถึงเป็นเรื่องก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง จึงมีความเป็นไปได้ว่าโรงหนังเจ็กเกิดน่าจะประกอบกิจการระหว่างทศวรรษ 2470 ถึงต้นทศวรรษ 2480

ส่วนโรงงานผลิตน้ำแข็งแห่งแรกในร้อยเอ็ดคือโรงงานน้ำแข็งร้อยเอ็ดของตระกูลวุฒิจำนงค์ จากประวัติของนายศิริ วุฒิจำนงค์⁴ ระบุว่าใน พ.ศ.2480 นายศิริได้ทำงานเป็นผู้จัดการโรงงานน้ำแข็งแห่งนี้ ซึ่งโรงงานน้ำแข็งร้อยเอ็ดเป็นกิจการของนายทิเต็ง แซ่เตีย บิดาของนายศิริ ได้ขยายกิจการจากการเปิดร้านค้าปลีกชื่อร้านเต็งฮะ มาทำกิจการโรงงานน้ำแข็งโดยให้บุตรชายเป็นผู้ดูแล⁵

นอกจากนี้ยังมีกรณีนายเตียงเส็ง แซ่ปึง เป็นชาวจีนอีกผู้หนึ่งที่นิยมนำธุรกิจหรือสินค้าสมัยใหม่มาขายในเมืองร้อยเอ็ด ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองนายเตียงเส็งได้นำเสื้อผ้าสำเร็จรูปยี่ห้อพรตน์ และน้ำมันใส่ผมเข้ามาขายในเมืองร้อยเอ็ด ภายหลังได้ขยายไปทำกิจการเครื่องรับวิทยุ นายเตียงเส็งเป็นผู้นำเข้าวิทยุยี่ห้อ “กุนดิก” จากประเทศเยอรมนีเข้ามาขายเป็นครั้งแรก⁶ นายเตียงเส็งจึงขยายกิจการจากร้านขายแสงซึ่งตั้งใจเปิดเป็นร้านจำหน่ายจักรยาน

¹แหล่งเดิม. หน้าเดิม.

²นายเมธา คำบุศย์ เป็นชาวร้อยเอ็ดโดยกำเนิด และเป็นบุตรชายของนางบุญมี คำบุศย์ ผู้สืบเชื้อสายมาจากพระขัติยวงษา (สีลัง) เจ้าเมืองร้อยเอ็ดคนที่สอง นางบุญมีและนายเมธิต่างก็เขียนบันทึกความทรงจำเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองร้อยเอ็ด นางบุญมี เขียนหนังสือชื่อ “อดีตรำลึก” ส่วนนายเมธา เขียนหนังสือชื่อ “คุ่มต่างๆ ในเขตกำแพงเมืองร้อยเอ็ด” ล้วนเป็นเอกสารสำคัญเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของจังหวัดร้อยเอ็ด

³เมธา คำบุศย์. (2553). เล่มเดิม. หน้า 30.

⁴นายศิริ วุฒิจำนงค์ เป็นชาวไทยเชื้อสายจีน ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่เมืองร้อยเอ็ด เป็นบุตรชายของนายทิเต็ง แซ่เตีย กับนางเอี่ยม เกษมทรัพย์; ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ คุณตาศิริ วุฒิจำนงค์. (2543). หน้า 1.

⁵แหล่งเดิม. หน้าเดิม.

⁶อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณพ่อเตียงเส็ง แซ่ปึง. (2548). หน้า 17.

มาแต่เดิมบนถนนสุริยเดชบำรุง เป็นร้านจรัสสโตรที่มีสินค้าหลากหลาย¹ ราว พ.ศ. 2494-2495 นายเตียงเส็งขยายกิจการ ไปเป็นการทำโรงพิมพ์สุริชัย² ก่อนจะขยับขยายไปสู่การทำธุรกิจสมัยใหม่อีกหลายอย่าง นายเตียงเส็งจึงถือเป็นชาวจีนคนสำคัญอีกผู้หนึ่งที่มืบทาทในการบุกเบิกธุรกิจสมัยใหม่ในเมืองร้อยเอ็ดหลายแขนง

บทบาททางเศรษฐกิจของคนเชื้อสายจีนก่อนทศวรรษ 2500 มีลักษณะเด่นคือการพัฒนาจากพ่อค้ารายย่อยเป็นพ่อค้าคนกลางที่ประกอบธุรกิจขนาดใหญ่ขึ้น ใช้ต้นทุนสูงขึ้น โดยเฉพาะการค้าพืชไร่ของป่าที่ขยายตัวพร้อมกับการพัฒนาเส้นทางคมนาคมภายในภูมิภาค ทำให้การขนส่งสินค้าเพิ่มปริมาณสูงขึ้น เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพในเขตชนบทที่มีมานานหลายศตวรรษได้สูญสลายไป ส่วนในเขตเมืองเองก็เกิดธุรกิจสมัยใหม่หลายอย่างที่คนเชื้อสายจีนเป็นผู้บุกเบิก เช่น ห้างสรรพสินค้า โรงแรม โรงภาพยนตร์ ร้านขายยาฝรั่ง โรงงานผลิตน้ำแข็ง เป็นต้น

3. บทบาทของคนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ด ทศวรรษ 2500 ถึงทศวรรษ 2530: ความเปลี่ยนแปลงของเมืองและการดำเนินธุรกิจที่มีต้นทุนสูง

จุดเปลี่ยนสำคัญของการพัฒนาภาคอีสานคือการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ในรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พ.ศ. 2504 ภายใต้นโยบายตามแผนดังกล่าวทำให้สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานในภาคอีสานถูกวางอย่างเป็นระบบ ความเป็นเมืองขยายตัวในหลายพื้นที่รวมถึงเมืองร้อยเอ็ดด้วยเช่นกัน สิ่งที่ตามมาคือชุมชนเมืองที่มีประชากรหนาแน่น มีการสร้างตลาดสด อาคารร้านค้าซึ่งแต่เดิมกระจายตัวอยู่ตามชุมชนย่านต่างๆ เริ่มที่จะเชื่อมต่อกันทั่วทั้งเมือง นอกจากโครงการพัฒนาสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน อีกสิ่งหนึ่งที่สร้างผลประโยชน์แก่การค้าของคนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ดคือนโยบายส่งเสริมการผลิตพืชไร่ในภาคอีสานให้เป็นพืชเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก³ กิจการค้าพืชไร่ของป่าจึงเริ่มเปลี่ยนจากสินค้าหลักประเภท ข้าวเปลือก หนังสัตว์ ไม้ ครั่ง ฯลฯ มาเป็นสินค้าพืชไร่ที่ได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาลในแต่ละช่วงเวลา เช่น มัน ปอ ฝ้าย เป็นต้น

ธนาคารพาณิชย์เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นเมืองที่เจริญขึ้นในทศวรรษนี้ ธนาคารกรุงเทพเป็นธนาคารพาณิชย์แห่งแรกที่ขยายสาขามายังจังหวัดร้อยเอ็ด

¹แหล่งเดิม. หน้า 16.

²แหล่งเดิม. หน้า 17-19.

³ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์. (2542). เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ. หน้า 213.

เมื่อ พ.ศ.2506 โดยสาขาแรกตั้งอยู่บนถนนสุริยเดชบารุง¹ และแห่งที่สองคือธนาคารกรุงไทย จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2511 บนถนนสุริยเดชบารุงเช่นเดียวกัน² ซึ่งให้เห็นว่าถนนสุริยเดชบารุง กลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของเมืองร้อยเอ็ดแทนที่ถนนผดุงพานิชนับตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา

การเข้ามาของธนาคารพาณิชย์แสดงให้เห็นถึงเศรษฐกิจของเมืองร้อยเอ็ดที่ได้เข้าสู่ระบบทุนนิยมสมัยใหม่อย่างเต็มตัวแล้ว การประกอบธุรกิจจึงต้องการระดมทุนมากขึ้น และการที่หน้าสำนักงานสาขานาครในยุครากต้องมีป้ายภาษาจีนกำกับไว้อย่างเด่นชัด อาจสะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มลูกค้าหลักของธนาคารพาณิชย์ในช่วงเวลาดังกล่าวก็คือพ่อค้าเชื้อสายจีนที่ยังคงมีอิทธิพลมากต่อเศรษฐกิจและระบบการเงินของเมืองร้อยเอ็ด

ตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ความสนิทสนมระหว่างพ่อค้าเชื้อสายจีนกับลูกค้าชาวไทยอีสานมีความแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น กลุ่มคนที่มีบทบาททางเศรษฐกิจมากในเวลานี้ไม่ใช่ชาวจีนอพยพที่พูดภาษาจีนหรือพูดภาษาอีสานสำเนียงจีน แต่เป็นลูกจีนที่เกิดและเติบโตภายใต้สภาวะแวดล้อมของสังคมไทย รับการศึกษาจากโรงเรียนไทย พูดภาษาไทยหรืออีสานเมื่ออยู่นอกบ้าน ต่างกับลูกจีนช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ที่จำเป็นต้องเรียนภาษาจีนตั้งแต่เกิดจากพ่อแม่หรือถูกส่งไปเรียนที่ประเทศจีนเพื่อที่จะสามารถพูดและเขียนภาษาจีนได้อย่างชำนาญ เนื่องจากการติดต่อธุรกิจแทบทั้งหมดในเวลานั้นล้วนต้องใช้ภาษาจีน ทว่าลูกจีนในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 26 นิยมใช้ภาษาไทยสำหรับเขียนอ่าน และใช้ภาษาอีสานในการพูดสำหรับติดต่อธุรกิจมากขึ้น ทำให้ชาวบ้านไม่เกิดความรู้สึกเป็นอันต่อพ่อค้าเชื้อสายจีน สาเหตุหนึ่งเพราะการค้าไม่ได้กระจุกตัวอยู่เฉพาะในเขตเมืองที่เต็มไปด้วยชุมชนคนเชื้อสายจีนอีกต่อไป เกษตรกรรมที่ได้รับการสนับสนุนจากนโยบายของรัฐบาลเป็นปัจจัยเร่งให้ลูกจีนในเมืองจำเป็นต้องขยายกิจการสู่ต่างอำเภอมากขึ้น อย่างไรก็ตามชุมชนจีนในต่างอำเภอยังคงมีอยู่อย่างบางเบา

ความไว้นื้อเชื้อใจระหว่างกันนำมาสู่กิจการสินเชื่อ แม้ว่าโดยธรรมชาติของชาวอีสานไม่นิยมทำการค้าหรือสะสมทุน แต่ยึดถืออาชีพหลักที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษคือการทำนาปลูกข้าวซึ่งสามารถทำได้เพียงปีละครั้งเท่านั้นด้วยข้อจำกัดของระบบชลประทาน การหมุนเวียน

¹ธนาคารกรุงเทพ. (2535). 1,000 ล้าน สาขาร้อยเอ็ด. หน้า 17.

²ธนาคารแห่งประเทศไทย สาขาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (2541). สถิติการเงินการธนาคารภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประจำปี 2540. หน้า 97.

ทุนทรัพย์จึงไม่เกิดสภาพคล่องเท่ากับคนเชื้อสายจีนส่วนใหญ่ที่ประกอบอาชีพค้าขายตลอดทั้งปี สิ่งที่มาตามคือการให้ของเชื่อ ซึ่งพ่อค้าเชื้อสายจีนจะให้สินค้าที่ชาวบ้านต้องการไปก่อน โดยยังไม่ต้องชำระค่าสินค้า จนกระทั่งเก็บเกี่ยวและขายผลผลิตแล้วเสร็จค่อยชำระหนี้สิน สิ่งนี้เอื้ออำนวยให้พ่อค้าเชื้อสายจีนมีความได้เปรียบทางการค้าเหนือกว่าชาวบ้านทั่วไป เพราะพ่อค้าเหล่านี้ส่วนใหญ่สืบทอดกิจการมาจากบรรพบุรุษหลายรุ่นจนมีเงินทุนมากพอที่จะให้ของเชื่อแก่ลูกค้าโดยไม่กระทบต่อสภาพคล่องทางการเงิน ในขณะที่พื้นฐานนิสัยชาวบ้านก็ค่อนข้างซื่อสัตย์ต่อเจ้าหนี้¹ ต่อมากลุ่มคนเชื้อสายจีนผู้มีฐานะดีก็เปลี่ยนจากการให้ของเชื่อเป็นการปล่อยเงินกู้นอกระบบโดยให้ลูกหนีนำโฉนดที่ดินมาค้ำประกัน หากลูกหนี้นี้ไม่ชำระหนี้สินตามกำหนดก็อาจใช้กระบวนการบางอย่างเพื่อยึดที่ดินผืนนั้นโดยชอบธรรม เช่น บังคับให้ลูกหนี้นายที่ดินในราคาถูก ซึ่งลูกหนี้นี้ก็มักจะยินยอมแต่โดยดี²

ช่วงเวลาแห่งการขยายตัวของระบบการเงินทำให้คนเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ดนิยมประกอบอาชีพค้าขายที่ต้องอาศัยต้นทุนสูงขึ้นหรือการริเริ่มธุรกิจใหม่มากกว่าที่จะเป็นแรงงานรับจ้างอย่างในสามทศวรรษก่อนหน้า ความนิยมค้าพิชไรของป่าไม้หรือขายของชำไม่กี่ชนิดกลายเป็นการประกอบกิจการที่ต้องอาศัยต้นทุนสูงรวมถึงโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ

กรณีของนายเตียงเส็ง แซ่ปึง หลังจากวางมือจากธุรกิจโรงพิมพ์ในช่วงต้นทศวรรษ 2500 ก็ได้บุกเบิกธุรกิจใหม่คือโรงงานผลิตไอศกรีมพลาญชัยซึ่งเป็นโรงงานที่มีกำลังการผลิตไอศกรีมสูงที่สุดในร้อยเอ็ด เนื่องจากขณะนั้นยังไม่มีโรงงานไอศกรีมใดที่ใช้เครื่องมือทันสมัยเท่าของโรงงานไอศกรีมพลาญชัย³ หลายปีต่อมาธุรกิจนี้ก็เริ่มซบเซาลง นายเตียงเส็งจึงเปลี่ยนเป็นโรงงานผลิตน้ำแข็ง ซึ่งก่อนหน้านี้ภายในเมืองร้อยเอ็ดมีโรงงานน้ำแข็งเพียงแห่งเดียว นายเตียงเส็งมองเห็นลู่ทางเจริญเติบโตจึงร่วมทุนกับญาติฝ่ายภรรยา คือสมาชิกตระกูลวุฒิจันทร์ และอิฐรัตน์ เปิดโรงงานน้ำแข็งจำนงค์รัตน์ เมื่อ พ.ศ. 2515⁴ ปลายทศวรรษ 2510 นายเตียงเส็งกลับมาขยายกิจการแรกที่ยังคงทำอยู่คือร้านขายจักรยานชัยแสง พัฒนาเป็นธุรกิจนำเข้ารถจักรยานยนต์จนได้เป็นผู้แทนจำหน่ายรถจักรยานยนต์ยามาฮ่าแต่เพียงผู้เดียวในจังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อ พ.ศ. 2521 ในนามห้างหุ้นส่วนจำกัดชัยแสงยนต์⁵

¹ ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์. (2546). เล่มเดิม. หน้า 151.

² แหล่งเดิม. หน้า 184.

³ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณพ่อเตียงเส็ง แซ่ปึง. (2548). หน้า 19.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 20.

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 21.

ส่วนธุรกิจโรงภาพยนตร์หลังยุคสมัยโรงหนังเจ๊กเกิดที่ฉายภาพยนตร์เงียบ (Silent film) ได้เกิดโรงภาพยนตร์สมัยใหม่ที่ฉายภาพยนตร์สีและมีการพากย์เสียงสดเป็นแห่งแรก ในช่วงต้นทศวรรษ 2500 ดำเนินกิจการโดยนายกิมทง เกษมทรัพย์¹ ก่อนที่จะขายกิจการเมื่อ พ.ศ. 2506 ให้นายถวิล จูริมาศ² ที่ผันตัวเองจากการเปิดร้านจำหน่ายสินค้าแฟชั่นมาดำเนินกิจการโรงภาพยนตร์ต่อจากนายกิมทงในชื่อถวิลภาพยนตร์หรือชาวร้อยเอ็ดนิยมเรียกว่า โรงหนังถวิล ซึ่งเป็นโรงภาพยนตร์ Stand Alone ที่ทันสมัยแห่งเดียวกลางเมืองร้อยเอ็ดในขณะนั้น³ ในที่สุดโรงหนังถวิลถูกไฟไหม้เสียหายทั้งหมด นายถวิลจึงต้องใช้เวลาหลายปีในการสร้างโรงภาพยนตร์แห่งใหม่บนถนนเพลินจิต แล้วเสร็จประมาณ พ.ศ. 2510 จึงได้เปิดฉายภาพยนตร์อีกครั้ง⁴

จากความสำเร็จของกิจการโรงภาพยนตร์นำไปสู่การทำหน่วยหนังเร่ในนามถวิลภาพยนตร์ ทำการฉายภาพยนตร์ทั่วทั้งภาคอีสานและขยายไปสู่ภูมิภาคอื่นด้วย กิจการหนังเร่ของนายถวิลเติบโตขึ้นจนมีหน่วยหนังเร่ถึง 9 หน่วย⁵ นายถวิลใช้กลยุทธ์ในการเชื่อมโยงกิจการทั้งสองเข้าด้วยกันโดยการผันตัวเองเป็นนายทุนสร้างภาพยนตร์เพื่อจะได้สิทธิการฉายในภาคอีสาน ทำให้โรงภาพยนตร์และหน่วยหนังเร่ของนายถวิลได้โอกาสฉายภาพยนตร์ใหม่ที่สุดกว่าบริษัทอื่นในภาคอีสาน นายถวิลจึงถือเป็นนักธุรกิจภาพยนตร์รายใหญ่ของภาคอีสานตั้งแต่ทศวรรษ 2510 ถึง 2520 บริษัทภาพยนตร์ส่วนใหญ่จำเป็นต้องอาศัยสายหนังของนายถวิลเพื่อเข้าฉายในภาคอีสาน เช่น สหมงคลฟิล์ม ไฟว์สตาร์ เป็นต้น⁶ ภายหลังธุรกิจเกี่ยวกับภาพยนตร์ได้ยุติลงเพราะเสื่อมความนิยมจากการเติบโตของวงการโทรทัศน์และวงดนตรีลูกทุ่ง แต่นายถวิลยังแสวงหาโอกาสในธุรกิจใหม่ที่ต่อยอดความสำเร็จอย่างต่อเนื่อง ในช่วงทศวรรษ 2530 นายถวิลได้ให้บุตรชายบุตรสาวเข้ามาช่วยทำธุรกิจอย่างเต็มตัว มีทั้งธุรกิจโรงแรม สถานบันเทิง โรงพยาบาลเอกชน ตลอดจนการร่วมทุนกับบริษัทญี่ปุ่นเปิดโรงงานอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์⁷

¹ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายถวิล จูริมาศ. (2556). หน้า 56.

²นายถวิล จูริมาศ เป็นชาวไทยเชื้อสายจีน บุตรชายของนายกิม และนางบัว จูริมาศ ภูมิลำเนาเดิมอยู่ในร้อยเอ็ด; แหล่งเดิม. หน้า 70.

³แหล่งเดิม. หน้า 55.

⁴แหล่งเดิม. หน้า 57-59.

⁵แหล่งเดิม. หน้า 60.

⁶แหล่งเดิม. หน้า 61-62.

⁷แหล่งเดิม. หน้า 66-69.

ธุรกิจค้ายาและเวชภัณฑ์ก็ได้รับความนิยมมากเช่นกัน เนื่องจากธุรกิจเหล่านี้ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในเขตชุมชนเมืองและมีการสืบทอดมานานในกลุ่มคนเชื้อสายจีน¹ นอกจากตระกูลเจษฎาพรพันธุ์ซึ่งเริ่มบุกเบิกธุรกิจประเภทนี้มาตั้งแต่ทศวรรษ 2470 ยังมีคนเชื้อสายจีนบางตระกูลที่ประกอบธุรกิจโรงพยาบาลเอกชน ยกตัวอย่างเช่น โรงพยาบาลกรุงเทพจุรีเวชของตระกูลจรีมาศ และโรงพยาบาลร้อยเอ็ด-ธนบุรี ซึ่งเป็นการร่วมทุนระหว่างเครือโรงพยาบาลธนบุรีและคณะแพทยกับนักธุรกิจร้อยเอ็ดซึ่งนำโดยตระกูลสุวรรณชาติ และคนเชื้อสายจีนอีกหลายตระกูล เริ่มดำเนินธุรกิจเมื่อ พ.ศ.2539² อันเป็นผลมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 และ 7 ที่ทำให้มีการขยายตัวของเมืองร้อยเอ็ดและสร้างความต้องการด้านสาธารณสุขมากขึ้น³

กล่าวโดยสรุป นับตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา กลุ่มนักธุรกิจเชื้อสายจีนที่เคยประสบความสำเร็จจากกิจการค้าพืชไร่ของป่าเริ่มปรับตัวเป็นการขายสินค้าที่ได้รับการส่งเสริมจากนโยบายรัฐบาลหรือสินค้าที่ได้รับความนิยมตามยุคสมัย ขณะเดียวกันการขยายตัวของระบบการเงินอย่างกว้างขวางโดยธุรกิจธนาคาร ทำให้พ่อค้าเชื้อสายจีนซึ่งส่วนใหญ่เป็นลูกจีนมากกว่าที่จะเป็นชาวจีนอพยพอย่างในหลายทศวรรษก่อนหน้านี้สามารถเข้าสู่แหล่งเงินทุนเพื่อขยายกิจการให้เป็นธุรกิจที่ต้องอาศัยเงินทุนสูงขึ้น เช่น โรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ อุตสาหกรรมภาพยนตร์ ตัวแทนจำหน่ายสินค้า ธุรกิจสินเชื่อ หรือโรงพยาบาลเอกชน เป็นต้น

4. ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จทางธุรกิจของคนเชื้อสายจีน

เมื่อพิจารณาเหตุที่ทำให้คนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ดประสบความสำเร็จทางธุรกิจจะพบว่าเหตุผลด้านความชำนาญในการค้าและอุปนิสัยขยันอดทนอาจจะไม่ใช่ปัจจัยหลัก ทว่ายังมีเหตุผลอีกหลายประการที่ทำให้คนเชื้อสายจีนประสบความสำเร็จในทางธุรกิจมากกว่าคนกลุ่มอื่น ดังนี้

1. ชาวจีนมีเครือข่ายสังคมเข้มแข็งตามระบบโครงสร้างทางสังคมตามธรรมเนียมจีน ทำให้ในกลุ่มคนเชื้อสายจีนมีการอุปถัมภ์เกื้อกูลกันจนชาวจีนที่อพยพเข้ามาใหม่สามารถตั้งตัวทำการค้าได้

¹ วีระ วุฒิจำนงค์. (2562, 5 กรกฎาคม). สัมภาษณ์โดย พีรวัฒน์ พูนสวัสดิ์พงศ์ ที่ ร้านวีระเกสซ์.

² อนุสรณ์งานบรรจุศพ คุณแม่ทองเจิม สุวรรณชาติ. (2547). หน้า 28.

³ โรงพยาบาลร้อยเอ็ด-ธนบุรี. (2565, พฤศจิกายน). ประวัติความเป็นมา. (ออนไลน์).

2. ในอดีตชาวจีนได้รับอภิสิทธิ์สามารถเดินทางไปได้ทั่วพระราชอาณาจักรโดยไม่มีข้อจำกัดด้านการยึดที่ดินที่อยู่และสามารถทำการค้าได้ค่อนข้างเสรีเพียงแต่ต้องเสียค่าผูกปิ่นเท่านั้น ส่วนชาวไทยต้องถูกเกณฑ์แรงงานตามระบบไพร่ ดังนั้นชาวจีนจึงมีทั้งประสบการณ์ ทุนทรัพย์ และเครือข่ายการค้าที่สั่งสมมานานหลายชั่วอายุคน สืบทอดมาถึงรุ่นลูกหลานซึ่งเป็นคนไทยเชื้อสายจีน ต่างกับชาวท้องถิ่นที่เพิ่งจะผันตัวไปประกอบอาชีพค้าขายในสมัยหลัง
3. นับแต่โบราณมหาราชฎในภาคอีสานประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ไม่นิยมทำการค้า มีเพียงนายฮ้อยที่ทำการค้าระหว่างเมืองในช่วงนอกฤดูเพาะปลูกเท่านั้น การค้าของชาวจีนจึงมีคู่แข่งน้อย
4. คนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ดมีความสัมพันธ์อันดีกับคนในท้องถิ่น ลูกจีนที่เกิดในไทยหากไม่ใช้มีเชื้อสายชาวท้องถิ่นเจือปนอยู่ด้วยก็มักจะทำตัวกลมกลืนกับชาวบ้าน ดังนั้นการค้าขายของคนเชื้อสายจีนจึงไม่ถูกต่อต้านด้วยเหตุผลด้านชาติพันธุ์
5. คนเชื้อสายจีนมีกลยุทธ์ทางการค้าอันเป็นที่พึงใจของคนท้องถิ่น เช่น การทำตัวสนิทสนมกับชาวบ้าน ความยืดหยุ่นในการปล่อยของเชื่อ เป็นต้น
6. กฎหมายและนโยบายบางประการ เช่น พระราชบัญญัติช่วยอาชีพและวิชาชีพ พ.ศ.2484 ซึ่งจำกัดอาชีพที่ต้องอาศัยทักษะความชำนาญเฉพาะทางบางประเภทไว้สำหรับผู้มีสัญชาติไทยเท่านั้น หรือประมวลกฎหมายที่ดินอันห้ามไม่ให้ต่างด้าวมีกรรมสิทธิ์ถือครองที่ดิน เหล่านี้เป็นปัจจัยบีบบังคับทางอ้อมให้ชาวจีนไม่สามารถประกอบอาชีพที่ต้องอาศัยทักษะพิเศษหรือเกษตรกรรมซึ่งต้องการที่ดินสำหรับเพาะปลูก ดังนั้นชาวจีนส่วนใหญ่จึงเลือกประกอบอาชีพค้าขายเพราะมีข้อจำกัดน้อยกว่าอาชีพอื่น

5. บทสรุป

คนเชื้อสายจีนมีบทบาทสำคัญทำให้เศรษฐกิจเมืองร้อยเอ็ดเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก โดยเป็นหนึ่งในปัจจัยที่ช่วยเร่งให้ธุรกิจการค้าในเมืองร้อยเอ็ดเติบโตอย่างรวดเร็วและทำหน้าที่เป็นนายทุนจนสามารถสะสมทรัพย์สินจนมั่งคั่งกว่ากลุ่มคนอื่น การทำหน้าที่นายทุนของคนเชื้อสายจีนได้เปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจของพื้นที่ภาคอีสานตอนในให้กลายเป็นระบบทุนนิยมอย่างเต็มตัว นอกจากนี้คนเชื้อสายจีนยังเป็นผู้ดำเนินการริเริ่มประกอบธุรกิจสมัยใหม่ เกิดอาชีพใหม่ ๆ และทำให้เกิดการขยายตัวของความเป็นเมืองอย่างรวดเร็วจนชุมชนจีนกลายเป็นศูนย์กลางธุรกิจการค้าของเมืองร้อยเอ็ด สอดประสานกับชุมชนคนเชื้อสายจีนที่มีการเคลื่อนที่ในระนาบเดียวกับความเป็นเมืองที่ขยายใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ ประกอบกับกฎหมายและนโยบายบางประการของรัฐบาลก็มีส่วนสำคัญที่ส่งผลต่อบทบาทด้านเศรษฐกิจของคนเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ด เช่น นโยบายส่งเสริมการเกษตรของรัฐบาลที่ให้ความสำคัญกับพื้นที่ภาคอีสานตั้งแต่ทศวรรษ 2490 เป็นต้นมา ทำให้พ่อค้าเชื้อสายจีนได้รับประโยชน์จากการเป็นพ่อค้าคนกลาง โดยที่ไม่ต้องลงทุนทำการเกษตรเอง ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าพ่อค้าเชื้อสายจีนเป็นหนึ่งในองค์ประกอบที่ไม่อาจขาดหายไปของเศรษฐกิจเมืองร้อยเอ็ด โดยปรากฏความสำคัญชัดเจนตั้งแต่ทศวรรษ 2470 เป็นต้นมา

บทบาททางเศรษฐกิจของคนเชื้อสายจีนในแต่ละช่วงเวลามีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบททางเศรษฐกิจ ในช่วงแรกชาวจีนที่เพิ่งอพยพเข้ามาใหม่ยังคงเป็นเพียงพ่อค้าเล็กๆ ในเขตเมือง โดยจุดเด่นของชาวจีนที่อพยพไปยังเมืองร้อยเอ็ดหลังจากการขยายเส้นทางรถไฟส่วนใหญ่คือเป็นชาวจีนที่อพยพมาจากเมืองอื่น ไม่ใช่ชาวจีนที่อพยพจากประเทศจีนโดยตรงแบบเสื่อผืนหมอนใบ ดังนั้นชาวจีนอพยพกลุ่มนี้จึงมีทุนทรัพย์อยู่ระดับหนึ่งและมีญาติพี่น้องอยู่ในร้อยเอ็ด แทบจะไม่ปรากฏกรณีที่อพยพเข้าไปอย่างตัวเปล่า โดยอาชีพหลักในช่วงแรกคือเป็นพ่อค้าคนกลาง ดังนั้นอาชีพค้าพืชไร่ของป่าจึงได้รับความนิยมมากในช่วงเวลาหนึ่ง ส่วนคนเชื้อสายจีนที่ส่งสมทุนทรัพย์ได้ระดับหนึ่งแล้วจะเริ่มประกอบอุตสาหกรรม เช่น โรงสีข้าว โรงภาพยนตร์ โรงแรม โรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ กระทั่งในช่วงหลังที่คนไทยเชื้อสายจีนกระจายตัวออกไปต่างอำเภอ และยังประกอบอาชีพอื่นด้วยโดยไม่จำกัดเฉพาะธุรกิจการค้าขายแต่ในเมืองร้อยเอ็ดยังคงมีนักธุรกิจเชื้อสายจีนอยู่มาก และตระกูลเชื้อสายจีนก็ยังมีอิทธิพลทางเศรษฐกิจเสมอมา

บรรณานุกรม

หนังสือและบทความ

- กรมศิลปากร. (2541). *เมืองร้อยเอ็ด*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- กระทรวงวัฒนธรรม. (2547). *ปกิณกัณฑ์วัฒนธรรมจังหวัดร้อยเอ็ด*. ภาพสีนู้: ประสานการพิมพ์.
- ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์. (2546). *อีสานเมื่อวันวาน*. กรุงเทพฯ: จีระวิชาการพิมพ์.
- ขัตติยวงษา, พระยา. (2472). *พงศาวดารภาคอีสาน ฉบับของ พระยาขัตติยวงษา (เหล่า ณ ร้อยเอ็ด)*. พระนคร: โรงพิมพ์ศรีหงส์.
- จังหวัดร้อยเอ็ด. (2542). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดร้อยเอ็ด*. กรุงเทพฯ: ศุภสภาลาดพร้าว.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2540). *เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- ธนาคารกรุงเทพ. (2535). *1,000 ล้าน สาขาร้อยเอ็ด*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- ธนาคารแห่งประเทศไทย สาขาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (2541). *สถิติการเงินการธนาคาร ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประจำปี 2540*. ขอนแก่น: คลังนานาวิทยา.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร; และ คริส เบเคอร์. (2542). *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ พิมพ์ครั้งที่ 2*. เชียงใหม่: ตรีสิน (ซิลค์เวอร์บัส).
- พิภู บุชบก. (2560). *พัฒนาการของกลุ่มทุนจีนในภาคอีสานตอนบนของประเทศไทย ค.ศ. 1931-2016 (พ.ศ.2474-2559)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เมธา คำบุศย์. (2553). *คุ่มต่างๆ ในเขตกำแพงเมืองร้อยเอ็ด*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- วีระ วุฒิจำนงค์. (2537). *ประวัติ กังเซียงเหียน-คุณย่าหล้าจัน อีวรรณ. ร้อยเอ็ด: ดาวร้อยเอ็ด* การพิมพ์.
- สำนักงานเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด. (2542). *สรุปผลการปฏิบัติงานในรอบปีงบประมาณ 2539-2542*. ภาพสีนู้: ประสานการพิมพ์.
- สุวิทย์ อิศาสวัสดิ์. (2558). *ผลกระทบของทางรถไฟในอีสานใต้ (พ.ศ.2443-2503)*. ใน *เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต*. บรรณาธิการโดย สุริยา รักการศิลป์. หน้า 19-56. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- อินแกรม, เจมส์ ซี. (2552). *การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในประเทศไทย 1850-1970*. แปลโดย ชุติ มณีพุกษ์; และ เฉลิมพจน์ เอี่ยมกมลลา. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้า ประเทศไทย.

ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ คุณตาศิริ วุฒิจำนงค์. (2543). กาฬสินธุ์: ประสานการพิมพ์.
ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ นายประพจน์ สุขเสถียร. (2545). ร้อยเอ็ด: รัตนกิจการพิมพ์.
ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายถวิล จุริมาศ. (2556). ร้อยเอ็ด: ทันใจการพิมพ์.
ที่ระลึกพิธีบรรจุศพ เตี้ยคุงเจ็ง แซ่ก้วย. (2550). ขอนแก่น: รัตน.
อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ คุณพ่อพงษ์ เจษฎาพรพันธุ์. (2540). กรุงเทพฯ: แชน โพร์ พรินต์.
อนุสรณ์งานบรรจุศพ คุณแม่ทองเจิม สุวรรณชาติ. (2547). ร้อยเอ็ด: ทันใจการพิมพ์.
อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณพ่อเตียงแสง แซ่ปึง. (2548). ร้อยเอ็ด: รัตนกิจการพิมพ์.
อนุสรณ์ที่ระลึกงานบรรจุศพ คุณพ่อบักแซ แซ่ฮึง. (2555). ร้อยเอ็ด: ทันใจการพิมพ์.
อนุสรณ์ที่ระลึกงานบรรจุศพ คุณแม่เฮียะ แซ่ก้วย. (2555). ขอนแก่น: รัตน.

วิทยานิพนธ์

ธานี พันแสง. (2544). บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมือง ร้อยเอ็ด พ.ศ.2398 ถึง พ.ศ.2540. รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระ ศศ.ม. (ไทยคดีศึกษา). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
สังคม ค้อชากุล. (2543). การขยายตัวของชุมชนเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ดระหว่างปี พ.ศ. 2480-2541. รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระ ศศ.ม. (ไทยคดีศึกษา). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สัมภาษณ์

วีระ วุฒิจำนงค์. (2562, 5 กรกฎาคม). สัมภาษณ์โดย พีรวัฒน์ พูนสวัสดิ์พงศ์, ที่ร้านวีระเภสัช บ้านเลขที่ 271-3-5 ถนนผดุงพานิช ตำบลในเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัด ร้อยเอ็ด.

แหล่งข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

โรงพยาบาลร้อยเอ็ด-ชนบุรี. (2564). ประวัติความเป็นมา. สืบค้นเมื่อ 22 พฤศจิกายน 2565, จาก <https://www.roietthonburi.com/sub.php?m=1&sm=110>